Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 378
PEDAGOGIKA

OLIY TA'LIMDA GENERATIV SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING SALBIY JIHATLARI

Ullibibi Nodir qizi Saitnazarova*
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
✉ ullibibi57@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda oliy ta'lim tizimida generativ sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning salbiy jihatlari tahlil qilinadi. Xususan, sun'iy intellektdan haddan tashqari foydalanish natijasida talabalarning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining pasayishi, akademik halollik tamoyillarining buzilishi, noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishi, ijodkorlikning susayishi hamda shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq muammolar yoritilgan. Shuningdek, ushbu salbiy oqibatlarni kamaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar

generativ sun'iy intellekt, oliy ta'lim, akademik halollik, tanqidiy fikrlash, plagiat, ta'lim sifati.

DOI: 10.5281/zenodo.21743917

KIRISH

So'nggi yillarda generativ sun'iy intellekt texnologiyalari oliy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. ChatGPT, Gemini, Claude, Microsoft Copilot kabi vositalar talabalarga matn yozish, ma'lumot izlash, tarjima qilish va turli akademik topshiriqlarni bajarishda yordam bermoqda. Biroq ushbu texnologiyalarning ommalashishi bilan bir qatorda, ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadigan qator muammolar ham yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellektdan nazoratsiz foydalanish talabalarni mustaqil izlanishdan uzoqlashtirishi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

ASOSIY QISM

Generativ sun'iy intellekt texnologiyalarining oliy ta'lim tizimiga keng joriy etilishi ta'lim jarayonini raqamlashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish va o'quv faoliyatini individuallashtirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Biroq ushbu texnologiyalardan pedagogik jihatdan asoslanmagan va nazoratsiz foydalanish ta'lim sifati, talabalarning kognitiv rivojlanishi hamda akademik halollik tamoyillariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli generativ sun'iy intellektning salbiy jihatlarini ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Generativ sun'iy intellektdan foydalanishning eng muhim salbiy jihatlaridan biri talabalarning mustaqil va tanqidiy fikrlash kompetensiyasining pasayishidir. Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi muammoni tahlil qilish, dalillarni baholash, turli nuqtai nazarlarni solishtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va asoslangan qaror qabul qilish kabi murakkab intellektual faoliyatni o'z ichiga oladi. Sun'iy intellekt esa qisqa vaqt ichida tayyor javoblarni taqdim etgani sababli ayrim talabalar muammoni mustaqil tahlil qilish, ilmiy manbalarni izlash va ularni tanqidiy baholash o'rniga tayyor matnlardan foydalanishga moyil bo'lib qolmoqda. Natijada analitik, reflektiv va metakognitiv fikrlash ko'nikmalarining rivojlanish sur'ati pasayishi mumkin. Yana bir muhim muammo akademik halollik tamoyillarining buzilishi bilan bog'liq. Generativ sun'iy intellekt vositalari referat, esse, kurs ishi yoki boshqa yozma topshiriqlarni bir necha soniya ichida yaratib bera oladi. Agar talaba ushbu

matnlarni hech qanday tahlil va qayta ishlovsiz o'zining mustaqil ishi sifatida taqdim etsa, bu akademik halollik prinsiplarining buzilishiga olib keladi. Bunday holatlar plagiatning yangi shakllarini yuzaga keltirib, ta'lim sifatini pasaytiradi, baholash tizimining xolisligiga putur yetkazadi hamda talabalar bilimini haqqoniy aniqlashni qiyinlashtiradi.

Generativ sun'iy intellektning yana bir salbiy jihati – u ishlab chiqargan ma'lumotlarning har doim ham ishonchli emasligidir. Sun'iy intellekt ayrim hollarda ilmiy jihatdan tasdiqlanmagan, eskirgan yoki noto'g'ri ma'lumotlarni ishonchli uslubda taqdim etishi mumkin. Mazkur holat ”gallyutsinatsiya” (hallucination) deb ataladi. Agar talaba bunday ma'lumotlarni ishonchli ilmiy manbalar bilan solishtirmasa yoki tekshirmasa, noto'g'ri bilimlarni o'zlashtirish, ilmiy xatolarga yo'l qo'yish hamda tadqiqot natijalarining ishonchliligini pasaytirish xavfi ortadi. Shu bois generativ sun'iy intellektdan foydalanishda axborotni tanqidiy baholash va verifikatsiya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellekt vositalaridan ortiqcha foydalanish talabalarning ijodkorligi va kreativ fikrlashiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kreativ fikrlash yangi g'oyalarni ilgari surish, muammolarga noodatiy yechim topish va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Biroq sun'iy intellekt ko'pincha mavjud ma'lumotlar asosida standart yoki eng ehtimolli javoblarni shakllantiradi. Natijada ayrim talabalar o'zining original g'oyalarini ishlab chiqish o'rniga sun'iy intellekt tavsiya qilgan javoblarga tayanib qoladi. Bu esa ijodiy tafakkur va innovatsion salohiyatning asta-sekin pasayishiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, generativ sun'iy intellektdan foydalanishda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Talabalar ayrim hollarda ilmiy ishlar, shaxsiy hujjatlar yoki maxfiy ma'lumotlarni sun'iy intellekt platformalariga yuklaydi. Mazkur ma'lumotlarning qanday saqlanishi, qayta ishlanishi yoki uchinchi tomonlar tomonidan foydalanilishi har doim ham foydalanuvchiga to'liq ma'lum bo'lmaydi. Shu sababli maxfiy ma'lumotlarni himoya qilish hamda sun'iy intellekt platformalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish zarur.

Yana bir muhim muammo – raqamli tengsizlikdir. Bugungi kunda generativ sun'iy intellekt platformalarining ayrim ilg'or funksiyalari faqat pullik obuna asosida taqdim etiladi. Natijada barcha talabalar bir xil texnologik imkoniyatlardan foydalana olmaydi. Bu esa ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar tamoyiliga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ayrim talabalarning akademik natijalari va o'qish samaradorligiga ham ta'sir etishi mumkin. Shuningdek, generativ sun'iy intellektdan haddan tashqari foydalanish talabalarda raqamli qaramlikning shakllanishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Murakkab vazifalarni mustaqil bajarish o'rniga sun'iy intellektga muntazam murojaat qilish odati talabaning mustaqil izlanish, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish kompetensiyalarining rivojlanishini sekinlashtiradi. Uzoq muddatda esa bu holat mutaxassisning kasbiy mustaqilligi va raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan xoli emas. Shu bilan birga, generativ sun'iy intellektning salbiy oqibatlari uning o'zida emas, balki undan foydalanish metodikasining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi bilan ham bog'liq. Agar sun'iy intellekt pedagogik maqsadga yo'naltirilgan holda, o'qituvchi nazorati ostida va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladigan topshiriqlar bilan uyg'unlashtirilsa, uning salbiy ta'sirini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Demak, asosiy vazifa sun'iy intellektni taqiqlash emas, balki undan ilmiy asoslangan, mas'uliyatli va pedagogik jihatdan samarali foydalanish madaniyatini shakllantirishdan iborat.

XULOSA

Generativ sun'iy intellekt ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlovchi zamonaviy texnologiya bo'lishiga qaramay, undan noto'g'ri foydalanish bir qator salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Xususan, mustaqil va tanqidiy fikrlashning pasayishi, akademik halollikning buzilishi, noto'g'ri ma'lumotlardan foydalanish, ijodkorlikning susayishi hamda axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolar shular jumlasidandir. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha aniq me'yorlarni ishlab chiqish, talabalarda axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalarini rivojlantirish va akademik halollik tamoyillarini mustahkamlash muhim vazifa hisoblanadi.